

ГЛАВА 2

БИВШИТЕ ХОРА В КОНЦЛАГЕРА „БЕЛЕНЕ“

Хиляди хора³⁷ от най-различни политически, социални и верски групи преминават през комунистическия концлагер „Белене“. Няма слоеве от българското общество, които да не са „представени“ в най-големия лагер за политически противници на БКП, организиран по време на нейното тоталитарно управление. Концлагерът е създаден с поверително постановление на Министерския съвет от 27 април 1949 г., с което е наредено на МВР – ДС да създаде трудово-възпитателно общежитие (ТВО) на дунавските острови между тогавашното село Белене и Свищов. За място на лагера е избран най-големият от островите – Персин. Той съществува в периодите 1949–1953 г., 1956–1959 г., 1985–1987 г., а в останалото време мястото се използва като затвор, в който присъди изтърпяват и много политически затворници.

Бившите хора присъстват с всичките си разновидности – от бивши представители на буржоазните партии и противници на комунистическата диктатура, през бившите офицери, които режимът определя като „царски“, и бившите държавни служители – представители на дипломатията, съдебната и местната власт, администрацията, до заличени адвокати, изключени студенти и не на последно място по значение – индустриалци, фабриканти, кулаци, търговци, занаятчии³⁸.

2.1. Политиците

Не са един или двама политиците, които преминават през „Белене“. Макар и повечето да са ликвидирани от „народния съд“, има и такива, ко-

³⁷ Тъй като не са запазени архивите на лагерната администрация, не може с точност да се посочи колко души са преминали през концлагера. В най-подробното изследване, посветено на тази тема – „Концлагерът „Белене“ 1949–1987“ (2017), неговият автор Борислав Скочев достига до документи, които свидетелстват за около 15 000 души, преминали през него.

³⁸ В настоящата глава са представени различни представители на бившите хора, без текстът да претендира за изчерпателност. Разбира се, те не са вдъвлявани само и единствено в ТВО „Белене“, а и в повечето от останалите концлагери в страната, но „Белене“ е избран като най-големия концлагер за изолиране на политически противници на БКП.

ито оцеляват от гилотината на политическото правосъдие, но за сметка на това задължително преминават през ада на „Белене“.

Константин Муравиев

Един от тези, които не са унищожени от „народния съд“, е министър-председателят Константин Муравиев (1893–1965). По майчина линия политикът от БЗНС произхожда от еленския род Робови, свързан с Еленския препис (1784) на Паисиевата история. Баща му е руски офицер, който изоставя семейството. Муравиев израства под опеката на вуйчо си Александър Стамболийски. Завършва Френския институт за висши науки в Цариград. Участва в Балканските войни и Първата световна война. През 1915 г. завършва Военно училище в София, а от армията се уволнява с чин капитан. Началник е на обществената безопасност (1919–1920). Работи като дипломат в Холандия и Турция. След Деветоюнския преврат е арестуван и съден, но е освободен през 1926 г. Министър на народното просвещение (1931–1932) и на земеделието и държавните имоти (1932–1934) в правителствата на Народния блок до Деветнадесетомайския преврат.

По време на неговото едноседмично управление (2–9 септември 1944) България прекъсва дипломатическите си отношения с Германия и иска примирие от САЩ и Великобритания. След преврата той е арестуван и заедно с други бивши премиери и висши военни са отведени в Москва, където е подложен на разпит в НКВД, и остава там до началото на „народния съд“. Муравиев е от малкото политици, които не получават смъртна присъда от „народния съд“ – той е осъден на доживотен затвор, но преди изборите през 1945 г. е помилван и поставен под домашен арест. По-късно отново е вкаран в затвора. Оттам е освободен през 1955 г. По време на Унгарското народно въстание е въдворен в „Белене“, откъдето е прехвърлен в Пазарджишкия затвор, където остава до 1961 г.³⁹

Юристът Константин Костов от София, съдия в Кърджали, изпитал на собствен гръб комунистическото правосъдие и попаднал с десетгодишна присъда в Пазарджишкия затвор като политически затворник първа категория под номер К-89, описва бившия министър-председател, с когото се запознава в затвора:

³⁹ Ташев, Ташо. Министрите на България 1879–1999. Изд. „Проф. Марин Дринов“ и изд. на МО „Св. Георги Победоносец“, 1999, с. 306.

*„Нееднократно увещаван и притискан да подпише декларация, лицемерно подкупван с обещания за високи политически постове, Муравиев бе устоял, бе издържал заради всички тези овчари и орачи, които сега деляха с него незавидната си съдба. И заради българското село, което виждаше как загива.“*⁴⁰

Муравиев почива на 31 януари 1965 г. в София.

Стойчо Мошанов

Друг виден представител на Демократическата партия, преминал през ТВО „Белене“, е Стойчо Мошанов (1892–1975). Роден в Дряново, през 1912 г. завършва право в Екс ан Прованс, Франция. Участва в Балканската война. От 1919 г. е член на Висшия партийен съвет на Демократическата партия. В периода 1920–1923 г. се присъединява към Военната лига. Председател е на XXIV Народно събрание (1938–1939). По време на Втората световна война е в легалната опозиция срещу управляващите, но не подкрепя и политиката на въоръжена борба на ОФ.

През август 1944 г. премиерът Иван Багрянов го изпраща с дипломатическа мисия в Турция, където се среща с представител на Великобритания за евентуално излизане на България от Втората световна война, пътува и до Кайро във връзка с това, но не постига резултат.

През октомври 1947 г. Мошанов е интерниран в Търговище. Оттам е въдворен в концлагера „Белене“, където се намира към август 1953 г., когато ДС донася, че „държанието му е лошо – симулира и разпространява вражески слухове“⁴¹. През 1954 г. е осъден на 40 месеца затвор по измислено обвинение, че е участвал в подпомагането на преследването на членове на компартията преди „Девети“. Присъдата му е увеличена на 12 години, след като съдът я преразглежда по искане на БКП. През 2012 г. Стойчо Мошанов получава посмъртно почетно гражданство на родния си град.

Христо Николов Стоянов

В концлагера „Белене“ е въдворен и народният представител в VI ВНС от опозиционния БЗНС, юристът Христо Николов, участник в Бал-

⁴⁰ Костов, Константин. Затворник К-89. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1992, с. 57.

⁴¹ Цит. по: Байчев, Петър. Спомени от лагерите. Портрети на лагеристи от Белене. 2014, с. 92.

канската и в Първата световна война, два пъти окръжен управител в Шумен и главен директор на Трудова повинност (1921–1923), министър на вътрешните работи и народното здраве в правителството на Александър Стамболийски. Бившият дипломат и лагерист Стефан Бочев пише в спомените си⁴² за него, че е „грохнал от възрастта и безкрайните разкарвания по ДС-тата. Веднъж по време на работа казва на охраната, че не може повече и да го застрелят. Отговорът е: „Не-е, няма да те застреляме ние, няма! Ще пукнеш ти тука, като работиш!“

В концлагера са и много други политици – професорът по финансово право в Софийския университет Петко Стоянов – министър на финансите (1944–1945), народен представител (1946–1947) в VI ВНС от опозиционния БЗНС „Никола Петков“; Александър Гиргинов от Демократическата партия, юрист, бивш министър на вътрешните работи и на финансите; проф. Любен Диков – юрист и общественик, министър на правосъдието през 1935 г., декан на Юридическия факултет (1927–1929) на Софийския университет, а през 1933–1934 г. ректор на университета; Марко Рясков⁴³ – финансист, управител на БНБ (февруари–април 1935 г.) и министър на финансите (април–ноември 1935); Димитър Досев Вълев – министър на търговията, промишлеността и труда (1935–1937), социалдемократът Атанас Москов и др.

2.1.1. Свидетелство на д-р Никола Грозев за жертвите в концлагера⁴⁴

„...Първо бях в Софийския затвор, после ме прехвърлиха в Русенския, оттам в кариерата в Пиргово. Трябваше да копаем по 6 кубика камък и да го редим на фигури – непосилен труд. Нямахме как да изпълним нормите. На някои им идваше повече и почваха да роптаят. Убиваха ги с бой... В русенското комендантство попаднах на Кучето, който удуши Кръстьо Пастухов в Сливенския затвор. Обещаха му да го пуснат. И му устройоха бягство, но го застреляха. Имаше много болни хора в затвора и

⁴² Бочев, Стефан. Белене – сказание за концлагерна България. Второ, пълно издание. Изд. Фондация „Българска наука и изкуство“, 2003, с. 219, 639.

⁴³ По-обширна информация за проф. Петко Стоянов, Александър Гиргинов, проф. Любен Диков и Марко Рясков е представена в книгата „Бивши хора“ (2017) на Вили Лилков и Христо Христов.

⁴⁴ Хитов, Румен. Хуманистът д-р Никола Грозев е спасил в комунистическите затвори хиляди хора. Интервю с д-р Никола Грозев в Поморие. // Демокрация, 11 октомври 2001.